

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ประเทศไทยมีจำนวนประชากรผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นอันดับสองรองจากศาสนาพุทธ โดยการรวมกลุ่มตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมกระจายตัวอยู่ทั่วไปในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจำนวนมากในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ดังกล่าวมีวัฒนธรรม คติความเชื่อและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันส่วนใหญ่ของประเทศ จนกลายเป็นภูมิภาควัฒนธรรมหนึ่งที่แตกต่างจากภูมิภาควัฒนธรรมอื่นๆ ของประเทศไทย นอกจากบริเวณพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยมุสลิมแล้ว กรุงเทพมหานครเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

กรุงเทพมหานครมีประชากรไทยพุทธและไทยมุสลิมอาศัยอยู่ปะปนกันอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ โดยการตั้งถิ่นฐานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ คือมีวัดและมัสยิดเป็นศูนย์กลางชุมชน อาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มย่านค่อนข้างชัดเจน หากแต่คนทั้งสองกลุ่มนี้มีการปฏิสัมพันธ์กันในชีวิตประจำวัน เช่น ความเป็นเพื่อน และเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์นี้ทำให้คนทั้งสองกลุ่มเรียนรู้ในวัฒนธรรมของกันและกัน สร้างกระบวนการปรับตัวในการอยู่ร่วมกัน ตลอดจนมีการพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การศึกษารูปแบบและลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เอกลักษณ์ชุมชน การใช้ประโยชน์พื้นที่ และการศึกษาวิถีการดำรงชีวิตร่วมกันระหว่างชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีลักษณะเป็นละแวกหรือชุมชนเฉพาะอันเนื่องมาจากการนับถือศาสนาที่ต่างกัน ตลอดจนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเมือง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ ของกรุงเทพมหานคร จึงเป็นประเด็นที่สนใจศึกษาเพื่อนำไปสู่แนวทางการออกแบบชุมชนเมืองที่ส่งเสริมการดำรงชีวิตชีวิตร่วมกันระหว่างชุมชนต่างศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษาได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษารูปแบบและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมในพื้นที่ศึกษา
- 2) ศึกษาวิถีการดำรงชีวิตร่วมกันระหว่างชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมในพื้นที่ศึกษา
- 3) เสนอแนะแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองเพื่อส่งเสริมการดำรงชีวิตร่วมกันระหว่างชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการตั้งถิ่นฐาน เอกลักษณ์ชุมชนและการใช้พื้นที่ของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมในกรุงเทพฯ โดยแบ่งขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาการตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางกายภาพของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมในเขตกรุงเทพฯ โดยคัดเลือกพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิม กล่าวคือชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมที่มีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ในละแวกเดียวกัน มีความสัมพันธ์ในเชิงสังคมและเศรษฐกิจ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของชุมชนไทยมุสลิมสูง ซึ่งชุมชนไทยมุสลิมโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของกรุงเทพฯ มีสภาพแวดล้อมที่สามารถติดต่อถึงกันของคนสองชุมชนต่างวัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน และเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1) ศึกษารูปแบบและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมบริเวณกรุงเทพฯ ซึ่งครอบคลุมถึงการจัดวางผังชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบและองค์ประกอบสถาปัตยกรรม
- 2) ศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ลักษณะพื้นที่ทางสังคม พื้นที่ศาสนสถาน และการจัดวางอาคารที่ก่อให้เกิดลักษณะพื้นที่โดยรอบ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบพื้นที่เฉพาะสำหรับกลุ่มชนและพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างชุมชนต่างวัฒนธรรม

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

- 1) ชุมชนไทยมุสลิม หมายถึง ชุมชนของชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งหลักการศาสนาอิสลาม มีอิหม่ามประจำมัสยิดและกรรมการมัสยิดตัวแทนในการบริหารชุมชน ซึ่งมีสมาชิกจดทะเบียนขึ้นต่อมัสยิดที่เรียกว่า “สับบุรุษ” เป็นสมาชิกของชุมชน
- 2) ชุมชนไทยพุทธ หมายถึง ชุมชนวัดในกรุงเทพมหานคร ที่สมาชิกในชุมชนนับถือศาสนาพุทธและมีวิถีชาวพุทธชัดเจน
- 3) การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง พฤติกรรมการติดต่อระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับพื้นที่หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

- 1) ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการใช้พื้นที่ศาสนาต่อการรวมตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน และการอยู่ร่วมกันของชุมชนต่างวัฒนธรรมเพื่อสร้างกรอบแนวความคิดหลักของการวิจัย รวมทั้งการสำรวจเอกสารและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
- 2) เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจากการสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา วิถีชุมชนชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงลึกโดยการสัมภาษณ์บุคคล การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งตามแหล่งที่มาของข้อมูลที่ทำการศึกษาคือ ข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ ดังนี้

2.1) การเก็บรวบรวมข้อมูลทฤษฎี เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ทฤษฎีและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนข้อมูลสภาพเบื้องต้นของชุมชน เช่น ที่ตั้ง ประวัติการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม

2.2) การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ก. การสำรวจภาคสนาม (field survey) เป็นการสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา โดยจะทำการสำรวจสภาพทางกายภาพในปัจจุบัน ได้แก่ ขอบเขตทางกายภาพของชุมชนการเข้าถึงพื้นที่ เส้นทางการสัญจร สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

ข. การสังเกตการณ์ (observation) เป็นการสังเกตการณ์ในด้านวิถีชีวิตชุมชน การประกอบกิจกรรมที่ทำเป็นประจำ ได้แก่ จำนวนและประเภทของกิจกรรม รายละเอียดของกิจกรรมภายในชุมชน ช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรม สภาพปัญหาทางกายภาพที่มีผลต่อวิถีชีวิตและการประกอบกิจกรรม

ค. การสัมภาษณ์ (interviewing) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกโดยใช้การสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชน โต๊ะอิหม่าม โต๊ะครู คณะกรรมการชุมชน โดยมีประเด็นในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ความเป็นมาของชุมชน การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สภาพปัจจุบันของชุมชนทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม กิจกรรมและการใช้พื้นที่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์จะทำการรวบรวมและประมวลผลข้อมูลเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่ พัฒนาการของชุมชน การประกอบกิจกรรมของชุมชนและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

3) ประมวลผลและวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจ โครงสร้างของชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดิน และองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน

3.1) การประมวลผล นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและการสัมภาษณ์มาเรียบเรียง แบ่งประเภทข้อมูล โดยการนำเสนอในรูปแบบพรรณนาประกอบกับภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม รวมทั้งการอธิบายถึงลักษณะและโครงสร้างทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะใช้การนำเสนอในลักษณะของแผนที่ แผนที่ผังและแผนภูมิ

ก. แผนที่และแผนผัง เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการศึกษาด้านกายภาพ ที่ตั้งชุมชน และสภาพแวดล้อมต่างๆ

ข. แบบสำรวจ ใช้สำหรับรวบรวมข้อมูลลักษณะทางกายภาพของชุมชนไทยพุทธ และไทยมุสลิม ได้แก่ องค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนหรือถิ่นฐานเมือง (urban morphology) ซึ่งประกอบไปด้วย รูปแบบความหนาแน่นของมวลสิ่งปลูกสร้างที่เป็นสัดส่วนต่อพื้นที่ว่าง (urban figure and ground pattern) รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร (land use and building use pattern) รูปแบบของพื้นที่สาธารณะชุมชน รูปแบบกิจกรรมการสัญจร (moving activity) และกิจกรรมการจับจองพื้นที่ (static activity) ในพื้นที่สาธารณะชุมชน

ค. แบบสัมภาษณ์ ใช้สำหรับรวบรวมข้อมูลเชิงลึกโดยใช้การสัมภาษณ์เจาะจงตัวบุคคลมุ่งเน้นประเด็นสัมภาษณ์ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

3.2) การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลทุติยภูมิเมื่อรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้นแล้วทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ส่วนข้อมูลปฐมภูมิเมื่อรวบรวมข้อมูลได้ครบถ้วนแล้วทำการแสดงข้อมูลในรูปแบบการบรรยายในเชิงพรรณนาประกอบภาพถ่ายสภาพแวดล้อมชุมชนและข้อมูลในรูปแบบตาราง หลังจากนั้นทำการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1) วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชน เช่น สภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ที่รวบรวมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เอกสารทางวิชาการประกอบการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์บุคคลภายในพื้นที่

3.2.2) วิเคราะห์พัฒนาการของชุมชนในภาพรวมโดยใช้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และพัฒนาการของพื้นที่ศึกษา โดยกำหนดยุคช่วงเวลาของพัฒนาการภายในชุมชนและทำการศึกษาวเคราะห์ในรายละเอียดตามเนื้อหา คือ ลักษณะทางกายภาพ ทางสังคมและเศรษฐกิจ โครงสร้างของชุมชนลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ความสัมพันธ์ของแต่ละชุมชน และความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ

3.2.3) วิเคราะห์พื้นที่ศึกษากลุ่มย่อย โดยทำการศึกษาวเคราะห์การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของพื้นที่ชุมชนย่อยในปัจจุบัน ประเด็นการวิเคราะห์ประกอบด้วย

ก. การวิเคราะห์รูปแบบการใช้พื้นที่สาธารณะของชุมชน แบ่งตามความถี่ของกิจกรรม เวลา และผู้ใช้

ข. การวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่ศึกษาซึ่งนำไปสู่กรอบเงื่อนไขทางกายภาพของการส่งเสริมวิถีการดำรงชีวิตร่วมกันของชุมชนต่างวัฒนธรรมในพื้นที่

4) กำหนดเงื่อนไขและแนวความคิดในการวางผังทางกายภาพของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิม บริเวณพื้นที่ศึกษา

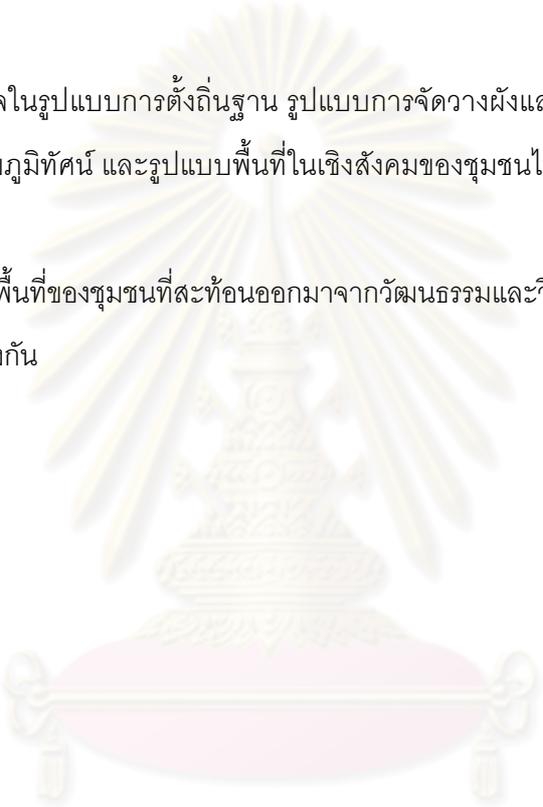
5) เสนอแนะแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองที่ส่งเสริมการดำรงชีวิตร่วมกันระหว่างชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิม

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม ลักษณะทางสังคมและวิถีชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมในพื้นที่ศึกษา

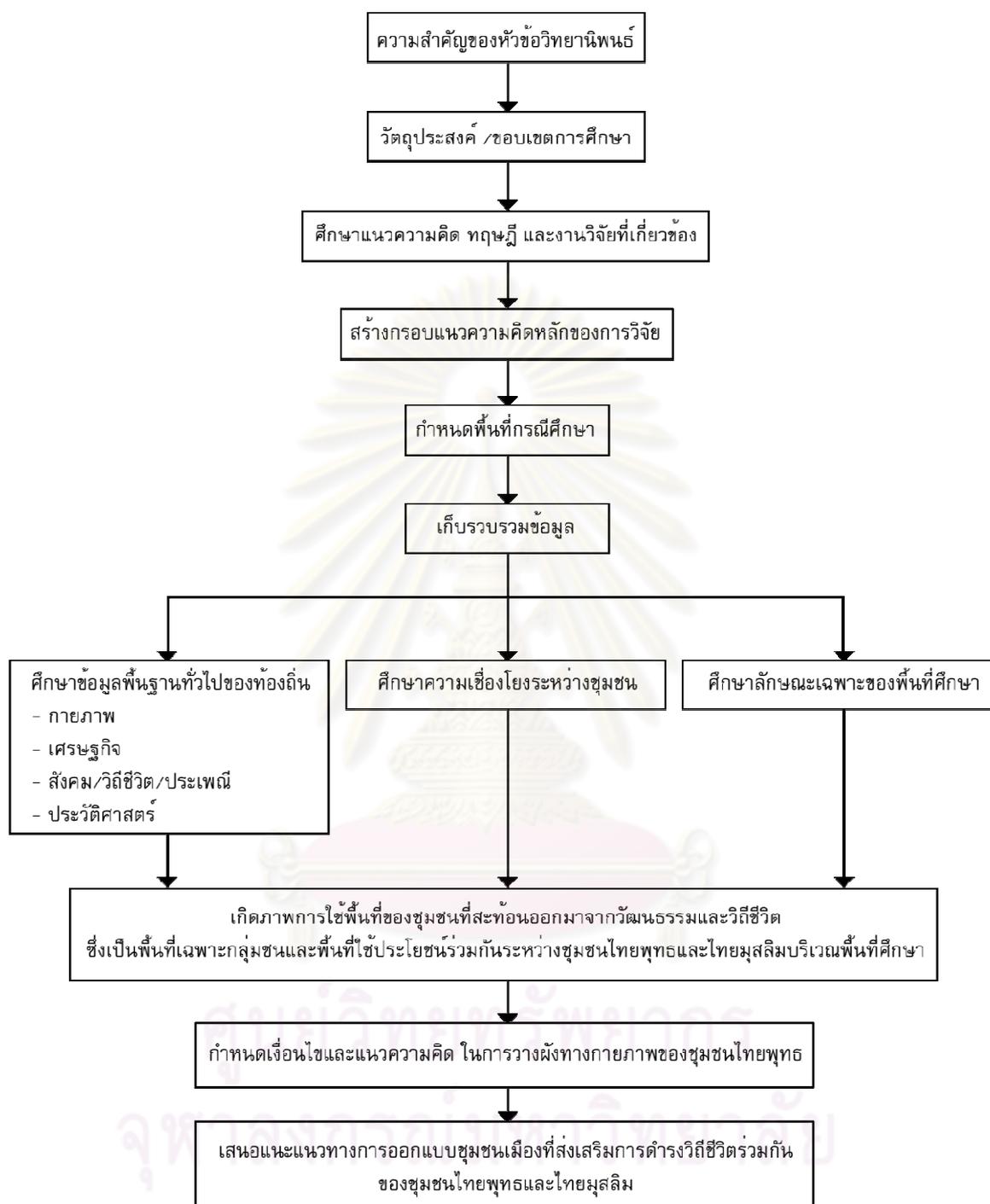
2) เกิดความเข้าใจในรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการจัดวางผังและการใช้ที่ดินระดับชุมชนและพื้นที่โดยรอบ องค์ประกอบภูมิทัศน์ และรูปแบบพื้นที่ในเชิงสังคมของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมบริเวณพื้นที่ศึกษา

3) ทราบถึงการใช้พื้นที่ของชุมชนที่สะท้อนออกมาจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ซึ่งเป็นพื้นที่เฉพาะกลุ่ม และพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.7 ลำดับขั้นตอนในการวิจัย

แผนภูมิ 1.1 ลำดับขั้นตอนในการวิจัย

ที่มา ผู้วิจัย